

Jan Kracik - Michal Rózek, Hultaje, zloczyńcy, wszetecznice w dawnym Krakowie. O marginesie społecznym XVI-XVIII w., Kraków, Wydawnictwo literackie 1986, 225 str.

Jako reakce na odlidštěnou „computer history“ let 60. a 70. se v poslední době setkáváme s řadou teoretických studií i knih o roli „vyprávěcích dějin“ v historiografické produkci. Návrat ke konkrétním osudům lidského prvku v dějinách má oživit dějepisné bádání i zájem veřejnosti o výsledky práce badatelů. Prameny justiční provenience mají dísky své, mnohdy drastické, konkrétnosti silnou vůni člověčiny a stávají se proto výbornou základnu pro poznání každodenních problémů lidí minulých dob. Záleží především na kvalitě a metodické vybavenosti badatele, co dokáže z justičních akt vyčíst. Důkazem, že čtenářská veřejnost má o práce takového druhu zájem, je i ohromný úspěch knihy o tulácích, zločincích a prostitutkách v Krakově 16.–18. století. Badatel o dějinách kléru se tu spojil s historikem umění, aby podali dějiny krakovské městské správy a soudnictví ve zkratce, kterou spojili s barvitým popisem života okrajových skupin společnosti.

Autoři se měli o co opřít. Literatura k dějinám Krakova je bohatá a k problematice chudiny, lumpenproletariátu, starých soudních příběhů i k právní archeologii vyšla v Polsku v posledních deseti až patnácti letech řada významných prací.¹ Jako pramenná základna výzkumů nebo spíše jako zásobnice ilustrativních příkladů posloužila autorům krakovská *acta criminalia* a *acta advocatialis*, která jsou dochována od r. 1362 resp. 1442 v poměrně soustavných řadách až do novověku. Pokud je možno sledovat podle uváděných případů, autoři pročetli zejména prameny pro 18. století. Při psaní knihy byly však – především prostřednictvím edic a starší literatury – použity i další archívní prameny městské provenience, ve velkém rozsahu bylo pracováno též s dobovou normativní, moralistní a krásnou literaturou.

Prvá kapitola podává výstižný obraz města sledované doby. Dvacetitisícový Krakov – do r. 1609 sídlo krále – prožíval v 16. stol. konjunkturu, kterou v 17. a 18. stol. vystřídaly opakující se válečné devastace, epidemie a hospodářské krize. Od konce 16. stol. podvazovala ekonomický život města též nadměrná koncentrace šlechty a zejména kléru v jeho zdech. Roku 1580 patřilo v Krakově kléru 35 % pozemků a 14 % domů. V polovině 17. stol. náleželo tu již kléru 55 % nemovitostí a 17 % jich držela šlechta. Na měšťany zbývalo 28 %. To s sebou neslo daňové, správní a soudní komplikace. Trvalé problémy způsobovaly i nezávislé jurisdikce v osadách za městskou hradbou, které zle konkurovaly cechovnímu řemeslu krakovského souměstí. Prvá kapitola knihy věnuje též pozornost topografii hlavních obytných center bezprizorné chudiny, rozmístění nevěstinců a nejznámějších vykřičených lokálů ve městě.

Druhá kapitola sleduje na základě akt i dobové literatury vztah společnosti k porušování právních, ale též etických, zvykových a náboženských norem a k lumpenproletariátu jako skupině, která z velké části žije mimo jejich výměr. Autoři zdůrazňují, že v dobovém chápání bylo kladeno rovnítko mezi porušením normy a vinou. Závažnost trestného činu se rovnala způsobené škodě — bez ohledu na příčiny a motivy. Člověk byl pojmán jako bytost neomezeně podřízená normám a plně zodpovědná za jejich dodržování — byť i v minimálním rozsahu. Toto pojetí sdíleli i pachatelé — ve většině soudních akt se obžalovaní nesnažili tendenční výpovědí zmírnit tvrdost rozsudku.

Třetí ze sedmi kapitol — Instituce a lidé práva — je zasvěcena výkladu o správních a trestněprávních poměrech ve městě. V čele Krakova stálo kolegium 24 doživotních senátorů z uzavřeného okruhu rodin. Civilní i trestní soudní záležitosti spadaly do kompetence orgánu na radě nezávislého — lawy, která sestávala z rychtáře a 11 soudců. Krakov spadl do oblasti saského práva a ve studované době se soudilo podle *Constitutia Criminalis Carolina* z r. 1532, která tu byla považována za novou kodifikaci Saského zrcadla. Kapitola ukazuje postup pátrání a vyšetřování, výslechy, jejichž obsah zachycoval podrobný a málo se proměňující protokol, zastavuje se u vyšetřovací vazby, u mučení, rozsudků a trestů, zejména u poprav. Speciální pasus je věnován katovi a jeho povinnostem v rámci městské justice i mimo ni (odvoz fekálií z města, dozor na městský nevěstinec, léčení chudých).

Pro české dějiny nejzajímavější je část této kapitoly (s. 51n.), která pojednává o ztrátě práva měst trestat na hrdle šlechtu při zločinech spáchaných ve městě. Roku 1519 byli v krakovské Kaziměři popraveni tři šlechtici za gwalt čili výboj. Případ byl v podstatě analogický s pražským případem Kopidlanský z r. 1517. Jestliže si však Praha díky své vojenské i politické moci uhájila dosavadní práva, malopolská šlechta dosáhla revize rozsudku, kaziměřský purkmistr a dva konšelé byli státi a na sněmu r. 1520 šlechta uzákonila, že šlechtic smí být při trestném činu ve městě nejvýše zadržen. Soudil ho pak hradecký starosta pouze v součinnosti s městem. Je zajímavé, že na počátku 20. let přišla o hrdelní právo nad šlechtici i města rakouská.

Zbývající dvě třetiny knihy jsou věnovány popisu života na okraji společnosti či za hranicí zákona. Bez přílišné soustavnosti figurují tu tuláci, kněžský proletariát, žáci i studenti krakovské univerzity, zloději, penězokazci, čarodějnice i svatokrádežníci. Zvláštní kapitoly připadly žebrákům a prostitutkám. Výklad se tu rozpadá do pestré — a příznejme, že čtivé — mozaiky citací pramenů i literatury, exkursů o dílčích problémech i obecnějších, pramenně již zcela nepodložených, úvah. Přitom právě zde by čtenář očekával předložení výsledků výzkumů. Disparátní fakta, nepodložená odkazy na zpracované pramenné celky, není pak

možno ověřit nebo zařadit do širokého kontextu. Platí to např. o konstatování, že v letech 1740–1794 bylo v Krakově pro tuláctví souzeno 1270 osob, z toho mohlo být identifikováno 50 % jako venkovani, 38 % jako lidé z města a 5 % jako šlechtici. Kniha pokračuje úvahami o profesionálních a občasných tulácích, o tuláckých epizodách v životě sezónních dělníků, čtenář se však nedoví, zda uváděné číslo je malé nebo velké v relaci k předchozí době nebo k jiným městům, jasné není ani to, týká-li se celého krakovského souměstí nebo jen vlastního Krakova.

Z rozvrhu knihy pak zcela vybočují partie věnované studentským výtržnostem, ať již to byly hospodské rvačky, krádeže v okolí města, protizidovské pogromy nebo konflikty s městskými strážemi či posádkou. Je sice pravda, že když např. při tumultu r. 1753 dobyli studenti městské brány a z děla ostřelovali radnici, šlo o významné porušení zákonnosti a morálky, přesto však působí pasáže o akademické mládeži v práci o městské spodině značně neorganicky.²

Také v kapitolách, zaměřených na žebráky a na prostitutky, nalezneme spíše náčrty řady zajímavých problémů než jasný výklad, opřený o výzkumy autorů. I zde vytlačují problémy, které s vlastním tématem souvisí jen okrajově, meritum věci na okraj pozornosti. Např. v kapitole o prostituci nalezneme vedle vyprávění o městském nevěstinci, o vyhánění chudých a neregistrovaných nevěstek z města a o snahách o evidenci „oprávněných“ městských prostitutek také rozsáhlé pasáže o znásilnění, zabíjení něchtěných dětí, sexuálních úchylných a o pohlavních nemocech. Mezi tím vším bezmála zanikne konstatování, že krakovské prostitutky se v 18. století rekrutovaly především z vesnických děvčat blízkého okolí města. Dívky, které rodiny poslaly do služby a ony o ni přišly nebo ji ani nenalezly, doháněl k nejstaršímu řemeslu pravidelně hlad. Ani tady není však prezentován alespoň drobný výzkum, jen několik ilustrativních příkladů.

V závěru knihy se autoři vyslovují k otázce symboliky ukrutenství a milosrdenství v očích současníků, sledují názory lumpenproletariátu na sebe sama a poukazují na upřímné náboženské cítění řady zločinců – včetně svatokrádežníků.

Kniha jako celek je tedy především barvitou snůškou cenných zpráv i naprostých banalit, prací nedosahující informační hodnoty děl Z. Wintra. Pro českého čtenáře je užitečné shrnutí výsledků starších bádání v prvních třech kapitolách, přílohy knihy přinášejí soupis pramenů k tématu, přehled edic a literatury. Přínos vlastního jádra knihy se omezuje na inspirativní ukázky výpovědních možností daného okruhu pramenů. S vážným a důkladným bádáním o dějinách práva nemá recenzovaná – atraktivní – kniha mnoho společného.

POZNÁMKY:

- 1 Vedle řady prací B. Geremka o lumpenproletariátu raného novověku a středověku je třeba uvést alespoň knihy: S. Salmonowicz — J. Szwaja — S. Waltoś, **Pitaval krakowski**, Kraków 1974, W. Maisel, **Archeologia prawna Polski**, Warszawa 1982 a A. Karpiński, **Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII wieku**, Warszawa 1983.
- 2 Srovnej pro Prahu: I. Raková, **Bouře studentů pražské univerzity ve druhé polovině 17. století**, AUC—HUCP 21/2 1981, s. 7–21.

© Jiří Pešek